

Prof. dr hab. Czesław S. Nosal
Uniwersytet SWPS
Wydział Psychologii we Wrocławiu
e-mail: cnosal@swps.edu.pl

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Moniki Romanowskiej pt.: *Ewolucja ujęcia procesów nieświadomych w wybranych teoriach poznawczo – behawioralnych: Rekonstrukcja, analiza i dyskusja.*

Przewód prowadzony w roku 2022 na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, promotor prof. dr hab. Bartłomiej Dobroczyński z Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego; promotor pomocniczy dr Rafał Lawendowski z UG.

Rozprawa obejmuje bardzo zwarty cykl 4 publikacji wydanych w wąskim przedziale czasu, [2020 – 2021], a podejmujących problem zmian w rozumieniu i interpretowaniu istoty procesów nieświadomości w ramach koncepcji Aarona T. Becka, uważanego za twórcę terapii poznawczo – behawioralnej. W rozprawie analizuje się również prace jego kontynuatorów [S. Hayesa, J. Teasdela i P. Barnarda]. We wszystkich czterech artykułach mgr M. Romanowska jest pierwszą i główną autorką, a jej promotor autorem drugim. Potwierdza to w swoim oświadczeniu promotor, jasno stwierdzając, że jego udział w opracowaniu tych artykułów jest znacznie mniejszy [około 20%]. Nie ulega więc wątpliwości, że główną autorką recenzowanej rozprawy [cyklu 4 artykułów] jest mgr M. Romanowska. Znajduje to również swoje potwierdzenie w starannym opracowaniu zakresu merytorycznego [problemowego] każdego z 4 artykułów, z wypunktowaniem ich celów, osiągniętych rezultatów i końcowych wniosków.

Stwierdziłem już powyżej, że rozprawa obejmuje zwarty cykl artykułów, skoncentrowanych na problemie nieświadomości w pracach A. Becka i jego

kontynuatorów. I tak jest w istocie. Pierwsze dwa artykuły zostały opublikowane w *Psychoterapii* [2021], dwa następne w *Theory and Psychology* [2020, 2021]. Obydwa te czasopisma są wysoce reprezentatywne dla problematyki podejmowanej w doktoracie. Podkreślić też trzeba, że artykuły opublikowane po angielsku dotyczą czasopisma o wysokim wskaźniku wpływu. Są to zarazem artykuły skierowane do kręgu badaczy specjalizujących się w problematyce łączącej historię psychologii z rekonstrukcją metodologiczną. Wątki podjęte w recenzowanej rozprawie, a więc próba rekonstrukcji podstaw teoretycznych dla terapii poznawczo – behawioralnej [ang. *cognitive – behavioral therapy*; CBT] zostały więc w toku edycji ocenione przez kompetentnych badaczy [recenzentów] z tego obszaru.

Cele swojej rozprawy, tj. cyklu analiz przedstawionych w opublikowanych artykułach, autorka określa w następujący sposób [s.11-12]:

Cel 1: Przegląd aktualnych badań historycznych na temat narodzin terapii poznawczej oraz rekonstrukcja beckowskiego ujęcia nieświadomości we wczesnej wersji jego teorii (1963-1976).

Cel 2: Rekonstrukcja beckowskiego ujęcia nieświadomości w późnej wersji jego teorii (1985-2014).

Cel 3: Rekonstrukcja pojęcia nieświadomości w całej teorii Becka (1963-2014), porównanie jego rozumienia nieświadomości z rozumieniem obecnym w psychoanalizie Freuda oraz Rapaporta, ujęciach fenomenologicznych, behawioryzmie oraz psychologii poznawczej. Identyfikacja wartości i czynników mających wpływ na ukształtowanie teorii Becka.

Cel 4: Rekonstrukcja i analiza ujęcia nieświadomości w teoriach trzeciofalowych: teorii ram relacyjnych Hayesa oraz w teorii interaktywnych subsystemów poznawczych Teasdale'a i Barnarda.

Wymienione cele nie są jednorodne, ponieważ dotyczą zarówno aspektów historycznych, jak też rekonstrukcyjnych w odniesieniu do klasycznej teorii CBT oraz jej kontynuacji w obrębie tzw. trzeciej fali. Zrealizowanie celów i przeglądów historycznych jest relatywnie łatwiejsze, natomiast rekonstrukcja

relacji semantycznych dotyczących nieświadomości jest znacznie trudniejsza. Trzeba bowiem zaproponować jakąś obszerniejszą sieć tych relacji. Główna trudność tkwi w tym, że współczesna niewiedza z zakresu neurobiologii i psychologii nieświadomości oraz świadomości była niegdyś, i nadal jest, ogromna. Nie dysponujemy syntezą mechanizmów łączących świadomość z podświadomością i nieświadomością. W grę wchodzi złożone sieci zależności między tymi strukturami. Ostatnie syntezы dotyczące świadomości [2020], zaproponowane przez J. LeDoux i M. Gazzanigę, dobrze to pokazują. Ze zrozumiałych względów autorka rozprawy koncentrowała się tylko na nurcie wytyczonym przez A. Becka i jego kontynuatorów, nie wkraczając na obszary współczesnej neurobiologii świadomości.

Poszukiwania ogniskujące się na koncepcjach z kręgu CBT w gruncie rzeczy nie wykroczyły poza ramy teoretyczne stworzone przez Zygmunta Freuda. Autorka rozprawy cytuje badaczy, którzy to konstatują. Dość dobrze punktuje też ona tę tendencję zmian widoczną w klasycznych pracach A. Becka. Próba określenia istoty tego przesunięcia problemowego, które zaproponował A. Beck z pewnością warta była analizy i cyklu artykułów. Nadal można mieć sporo wątpliwości, ile tego, co *poznawcze* jest w koncepcji CBT? I są to wątpliwości nie tylko teoretyczne, dotyczące rozumienia procesów transformacji zachodzących na granicach nieświadomość – podświadomość – świadomość, ale również wątpliwości dotyczące związanych z tym technik terapeutycznych, służących do ujawniania relacji między tymi trzema kategoriami procesów i przekształceń poznawczych. Z tego powodu uważam, że cenne jest w rozprawie pokazanie implikacji przeprowadzonej analizy/rekonstrukcji dla praktyków, terapeutów. Niestety dość często, terapeuci prowadzący CBT nie są wolni od schematyzacji swego postępowania. Nic dziwnego, że behawioryści bardziej cenią CBT niż psychoanalitycy; co przytacza autorka rozprawy. Wydaje się, że przyczyna tkwi w tym, że CBT ma bardziej zamknięty, sformalizowany

charakter niż otwarte formy postępowania terapeutycznego, wywodzące się z psychoanalizy Z. Freuda lub psychologii analitycznej CG Junga.

Bardzo pozytywnie oceniam zakres merytoryczny rozprawy, tj. sformułowane w niej cele, i te historycznie zorientowane, i te rekonstrukcyjne oraz te ukierunkowane na poszerzanie wiedzy terapeutów. Korzystnie też oceniam główny zamysł tych poszukiwań czyli próbę połączenia wątków historycznych z wątkami rekonstrukcyjno - teoretycznymi. Autorka rozprawy słusznie zwraca uwagę na rozbieżności w kategoryzowaniu i interpretowaniu pojęcia nieświadomości w różnych koncepcjach. Nie tylko tych, które dotyczą wąskiego nurtu CBT, ale również dociekań spoza tego nurtu, łączących mechanizmy nieświadomości ze świadomością. Widzę w tym istotny walor rozprawy. Zgadzam się ze stanowiskiem autorki, że spory wokół różnych definicji i sposobów klasyfikowania pojęcia nieświadomości stanowią wyzwanie zarówno dla historyka rozwoju szkół terapii, jak też teoretyka z tego zakresu. Sądzę, że zaprezentowana w doktoracie analiza historii rozwoju wczesnych koncepcji teorii A. Becka i zmian zachodzących w nich w okresie 1963 – 2014 stanowi ważny rezultat rozprawy. Analiza klasycznej wersji CBT zawiera jednak pewne niezdecydowanie autorki. Nie jest w pełni jasno określona baza teorii Zygmunta Freuda w dość dużym zakresie akceptowana przez A. Becka. Sam fakt akceptowania teorii Freuda nie jest wystarczający, jeśli w tych ramach nie są jasno określone drogi przejścia łączące nieświadomość ze świadomością.

Walorem rozprawy jest również przedstawienie i próba zinterpretowania rezultatów osiągniętych przez kontynuatorów koncepcji A. Becka, tj. teorii ram relacyjnych Hayesa oraz w teorii interaktywnych subsystemów poznawczych Teasdale'a i Barnarda. Stanowiska tych autorów nie są zbyt konsekwentne, być może z tego powodu, że w małym stopniu uwzględniają oni klasyczną, znacznie

przecież wcześniejszą, teorię kompleksów wg CG Junga, jako jednostek mentalnych łączących relacje poznawcze z emocjami i uczuciami?

Niektóre wnioski sformułowane przez autorkę nie są dla mnie jasne. Na przykład sformułowanie, że „pojęcie nieświadomości nie zostało *wyeliminowane* [wyróżnienie -CSN] ze współczesnej teorii terapii poznawczej”. Przecież zasadniczym celem CBT ma być dotarcie do struktur [reprezentacji poznawczych] zawartych w nieświadomości. Nieświadomości nie da się wyeliminować, bo stanowi, podobnie jak podświadomość, inherentny składnik funkcjonowania systemu mózg/umysł.

Nie jest też dla mnie jasny wniosek, że w konceptualizacji pojęcia nieświadomości „Beck przybliżył się do psychologii poznawczej lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych - uznaje procesy nieświadome (poznawcze, afektywne, motywacyjne i behawioralne) za adaptacyjne, aczkolwiek niezbyt skomplikowane” [s.19]. W szczególności nie jest jasny adaptacyjny mechanizm działania tych procesów.

Są też w pracy pewne sformułowania, które są tak skondensowane, że ich zakres odniesienia semantycznego może budzić wątpliwości. Np. wyrażenie, że „Nieświadomość w teorii ICS ma w założeniu zbliżać się do „nowej nieświadomości” badanej przez psychologię poznawczą. Jest rozumiana jako zbiór procesów przetwarzania o automatycznym, utajonym charakterze. Nowością w stosunku do klasycznej CBT jest to, że procesy te są *holistyczne, abstrakcyjne, metaforyczne, nacechowane ładunkiem emocjonalnym*. [wyróżnienie – CSN]. Już sama holistyczność w relacji do abstrakcyjności wymaga wyjaśnienia, bo w grę wchodzi różne porządki i formy reprezentacji.

Autorka rozprawy dostrzega jednak pewną powierzchowność analiz z kręgu trzeciej fali: „Autorzy pomijają jednak aspekty związane ze stawianiem hipotez na temat tych procesów oraz analizą sprzecznych reprezentacji czy też z rolą procesów motywacyjnych. *Nieświadomość w RFT ma charakter behawioralny,*

procesualny, opisowy [wyróżnienie - CSN] i najczęściej sprowadza się do mechanizmu unikania lub braku dyskryminacji zachowań prywatnych.

W sumie uważam, że zasadnicze cele rozprawy zostały zrealizowane w pełni zrealizowane. W szczególności dotyczy to zaprezentowanej w rozprawie analizy i rekonstrukcji szerokiego kontekstu powstania i zmian w obrębie klasycznej koncepcji CBT oraz jej późniejszych rozwinięć w postaci ICS i RTF.

KONKLUZJA RECENZJI

W konkluzji tej recenzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Moniki Romanowskiej pt.: *„Ewolucja ujęcia procesów nieświadomych w wybranych teoriach poznawczo – behawioralnych: Rekonstrukcja, analiza i dyskusja”*, *całkowicie spełnia* wymagania ustawowe stawiane rozprawom doktorskim w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie psychologia.

Wnioskuje zatem o przyjęcie tej rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Wrocław, dnia 5 kwietnia 2022 roku